

*Im. Hofmann Prof. D. A. Barthold
arbidigt
for 8^{de}
F. H.*

Gjengangere

fra Hedenskabet og Catholicismen

blandt vort Folk efter Reformationen.

Af
Anton Christian
Dr. theol. A. Chr. Bang.

Separataftryk af „Theologisk Tidskrift“.

Christiania.

Trykt i det Mallingske Bogtrykkeri.

1884.

Gjengangere

fra Hedenskabet og Catholicismen blandt vort Folk
efter Reformationen.

Af Dr. theol. A. Chr. Bang.

Da Hedenskabet maatte vige for den seirende Kristendom, fortsatte en Flerhed af hedenske Forestillinger sit Liv i Folketroens taagede Verden, hvis gamle, dels populære dels skrækindjagende Skikkelser som Tusser, Bjergtrold, Alfer, Drauge o. s. v. endnu den Dag idag gaar igjen i vore Sagn og Eventyr. Ved Siden heraf blev flere hedenske Figurer iførte den katholske Kristendoms Dragt og synes at have befundet sig ret vel i sine nye Kostumer. Det ligger udenfor mit Øiemed nærmere at gaa ind paa denne i sig selv saa interessante Metamorphose. Jeg bemærker kun, at man her kan eftervise en dobbelt Bevægelse. Dels gaar nemlig de hedenske Skikkelser uden videre over til katholsk-kristelige, idet f. Ex. Thor gaar igjen i St. Olaf. Dels opløse de sig efter sine forskjellige Bestanddele af ondt eller godt, Lys eller Mørke for derpaa at gaa over til de katholsk-kristelige Repræsentanter for disse Kategorier. Saaledes bliver Nornerne dels til hellige, himmelske Meer, dels til onde Aander, en Forvandling, som nærmere skal udvikles i det følgende. Men tiltrods for, at de gamle Guder baade ere afsatte og for en stor Del berøvede sit Liv og sin Popularitet ved denne Ka-

tholicering, er det dog en Kjendsgjerning, at deres Navn ligefrem bliver paakaldt og anraabt ikke blot nedigjennem den katholske Tid, men endog lige ned til vore Dage, om det end vistnok er saa, at dette efterhaanden sker med alt mindre og mindre klar Bevidsthed om, hvad man i Virkeligheden gjør, indtil det Hele tilslut bliver en Floskel, hvis Mening man ikke kjender.

For den efterreformatoriske Tids Vedkommende bevises dette ved følgende Kjendsgjæringer.

I forrige Aarhundrede pleiede Bønderne i Dovre — efter Pontoppidans Oplysning¹⁾ — at betjene sig af Udraabet: *Thore Gud!*

I et Stæv fra Hallingdal, optegnet kun for nogle faa Aar siden, hedder det blandt andet:

Gumor'n mi gjæve Kona,
 enno have me Øle de sama;
 e stend i Hugna-ro
 spetten som ain Glo.
Thor vere ævele lova;
 retno ha me faatt uppi Huva²⁾.

I et Stæv fra Telemarken, optegnet af Landstad³⁾, udtales dette Ønske:

Velsigne deg Thor i lund,
 saa vent du kunna kvea.

I en „Regle“ sammestedsfra, ligeledes optegnet af Landstad⁴⁾, svares der:

Signe deg Thor!

paa det fremsatte Ønske om en „god Kveld“.

¹⁾ Everriculum fermenti veteris, Pag. 14.

²⁾ Segnir fra Bygdum I, 111.

³⁾ Folkeviser, Pag. 423.

⁴⁾ Sammesteds, Pag. 328.

Og i en „Gjætersang“ fra Søndmøre, optegnet 1811 af Aarflot¹⁾, og som nedenfor skal blive meddelt, paakaldes „*Asamsi*“ med Søstre for at beskytte Kvæget fra alt ondt.

Det viser sig saaledes, at Thors Navn er bleven lovprist, at man har brugt det dels i Udraab, dels til at velsigne med, paa samme Tid som man hos kvindelige hedenske Guddomme har søgt Hjælp og Beskjærmelse. I de senere Tider er imidlertid alt dette bleven kun tom Lyd eller nedarvede Mundheld. Dette fremgaar noksom af den Omstændighed, at de samme Personer, der paakaldte Thors Navn, ikke vidste, hvem Thor var: de havde lært saa af gamle Folk. I min Barndom hørte jeg ofte Folk paa Helgeland tale om „Thor i Laanann“, uden at nogen havde Rede paa, hvem der herved mentes.

Hvad jeg ved denne Leilighed nærmest vil dvæle ved, det er de Gjengangere, der komme tilsyne paa *Hexeriets* og *Besværgelsernes* Omraade, disse mørke Regioner, hvor netop Gjengangernes bedst kunne drive sit gjøglende Spil.

Den efterreformatoriske Tid modtog dette Væsen som Arv fra Middelalderen. I vort Land er samme dels importeret, af gnostisk-kabbalistisk-romansk Art²⁾ og dels national, af fælles-germansk Natur. Den betydelige Mængde af Formularer, Bønner og Besværgelser, der dels ere optegnede slig, de have lydt i Folkemunde, og dels forefindes i de endnu opbevarede haandskrevne Exemplarer af „Svartebogen“ eller „Cyprianus“, er, forsaavidt som de høre til sidstnævnte Kategori, hele den germanske Verdens Fælleseie. Hvad der her er udført eller indført, det er i de fleste Tilfælde umuligt at afgjøre. Af Formularerne have sikkerlig mange været brugte endog i den tidligste Middelalder, i hvis senere Halvdel der aabenbarlig har existeret hos os haandskrevne Samlinger af disse Pro-

¹⁾ Norsk Landboblad for 1811, Pag. 10. Ogsaa trykt hos Fylling, Folkesagn II, 76.

²⁾ Dip. Norv. VII, No. 441.

dukter¹⁾, andre synes at være blevne importerede efter Reformationen i de „Svartebøger“, som studerte Folk har bragt med sig fra Danmark eller Tydskland. Saavel denne Import som en samtidig Produktivitet og Export har sikkerlig fundet Sted lige ned til Enden af forrige Aarhundrede.

Af de i Jylland optegnede Formler har mange en mærkelig Overensstemmelse med de norske. Da Nordmænd i ikke ringe Mængde vides at have praktiseret som Hexemestre netop i Jylland, saa er denne Overensstemmelse, vistnok for en Del begrundet i Export fra os til Broderlandet.

De ad den haandskrevne Cyprian-Literaturs Vei indførte Formularer har fundet Vei ud blandt Folket derved, at de studerte Mænds Svartebøger paa en eller anden Maade efter Vedkommendes Død kom Bønderne i Hænde. En haandskreven Cyprianus fra Tiden omkring 1600 har f. Ex. først tilhørt en latin-kyndig Mand ved Navn „Lauridtz Ollufsenn“, der har forsynet Bogen med en latinsk Paategning, og derpaa en ligeledes studeret Mand, der har tilføiet sit Navn: Niels Nielssenn og en latinsk Sentents; siden kom Bogen til Gaarden Haukaas i Tinn, hvor den blev fundet i Aaret 1868 og indsendt til Universitetsbibliotheket.

De haandskrevne Exemplarer af Svartebøgerne, af hvilke der tidligere maa have existeret en betydelig Mængde, har af sine Eiere været betragtet som en stor Skat, som det ikke blev forundt nogen Uvedkommende at gjøre sig bekendt med. Det er mig bekendt, at der har været betalt en forholdsvis

¹⁾ Slutningen af den i Biskop Andfinns Brev af 1325 meddelte Formel (Dip. Norv. IX, No. 93) lyder saaledes: „oc sidan þesse ord ero lesen, skall spyta uppa þan er til syngast“. Da Anvisningen om at spytte er bleven en Del af selve Formelen, maa man absolut antage, at den tidligere har været opskrevet. Samme Misforstaaelse, at en tilføiet Brugsanvisning har gaaet over til at blive en Del af selve Besværgelsen, lader sig eftervisse i flere Formler, optegnede i senere Tider; cfr. f. Ex. Tillægget: „Guds Ord og Amen“.

ikke liden Sum Penge eller Penges Værdi for Tilladelsen til at faa tage en Afskrift af dels en enkelt Formel til Brug under et givet Tilfælde af Sygdom, dels af hele Bogen. Paa Grund af den hyppige Afskriven af ukyndige Folk er de ikke sjelden forekommende latinske Endelser i Formlerne selvfølgelig blevne meget forvanskede i Tidernes Løb. Man støder f. Ex. paa Udtryk som: rex Judæorise. Verbom dei manet in æterunum. In nomini patri et filii et spiritus et santus o. s. v.

For den norske Almues Bevidsthed har ialfald i de senere Tider *Wittenberg* staaet som det Sted, i hvis „Skole“ den „sorte Kunst“ lærtes. Man har fremsat den Mening, at denne Folketro skulde være opstaaet ved de sidste katholske Presters hadefulde Bagvadskelser, idet disse skulde have fremstillet Reformationens Udgangspunkt og aandelige Centrum, Universitetet i Wittenberg, som en Skole, hvor man under Djævelens Ledelse oplærtes i de sorte Kunster. Maaske forholder dette sig saaledes. Men maaske turde en anden Mening, som jeg vil tillade mig at fremsætte, være mere stemmende med den historiske Virkelighed.

Jeg bemærker da, at der baade i de islandske Biskupa sögur og ellers lader sig eftervise Træk og Udtryk, der bestemt tyder hen paa, at man paa Island i Tiden før Reformationen meget godt kjendte til, at der ved de berømte Høiskoler i Salamanca, Bologna o. s. v. var Adgang til at lære Necromantien, „den sorte Kunst“. Efter Reformationen samlede disse forskjellige Steder sig i Folketroen til et eneste Institut: *scula Jovis*¹⁾, Jupiter-Skolen, ogsaa kaldet „Svarte-Skolen“¹⁾, som man tænkte sig at ligge i en Skov etsteds i Tydskland, medens man til andre Tider nok forestillede sig, at samme laa i Fiomarken. Da man tænkte sig, at den Onde tog en af Skolens Disciple, tør man vistnok antage, at Jupiter i

¹⁾ Jon Arnarson Islenskar þjóðsögur I, 491—93 og den der citerede Literatur.

denne Forbindelse er = Djævelen, og at altsaa Skolen har faaet Navn efter sin formentlige Læremester.

Da Aandslivet i Norge og paa Island i alt væsentligt maa antages at have artet sig nogenlunde ens, og at de samme Forestillinger have gjort sig gjældende i begge Lande, og da man endvidere i norske Hexeformularer finder *Jupiter* at optræde, saa maa man have Ret til at antage, at der i Norge i Middelalderen har været en lignende Folketro som paa Island betræffende Sorte-Skolen eller Jupiters-Skolen, hvem da vore katholske Forfædre henlagde til Tydskland, forsaaavidt som de ikke tænkte paa Finmarken som Hexeriets Hjemsted.

Jeg bemærker fremdeles, at der i alle Folkesagn om lutherske Prester, der skulle have gennemgaaet Wittenbergs-Skolen, aldrig forefindes et Fnug af Hentydning til, at dette var noget vanærende for dem. Meget mere har man altid anseet det som en stor Dyd, et stort Fortrin ved vedkommende Prest, at han kunde „mere end sit Fadervor“. Derfor lader Sagnet just de mest populære Presteskikkelser som Hr. Petter Dass, Hr. Peder Strøm o. s. v. være de største Mestere udi den sorte Kunst, den de selvfølgelig har lært i Wittenberg. Eller med andre Ord: af Skolen i nævnte By staar der i Folketroen en Glorie, der vilde være aldeles uforklarlig efter den gamle, gjængse Opfatning af dette Forhold.

Derfor tror jeg, at naar Middelalderens Jupiters-Skole i den efterreformatoriske Tid er bleven henlagt just til Wittenberg, saa har dette sin Grund i den Glands, som Reformationen kastede over denne By. Da den „sorte Kunst“ stod for Folket som Høidepunktet af al Visdom, kunde man ikke tænke sig andet, end at den maatte være det fornemste af alt, hvad den Mængde Theologer, der søgte hen til Wittenberg, havde at tilegne sig.

Idet jeg gaar over til nærmere at tage Besværgelses- og Hexeformularerne i Øiesyn, bemærker jeg, *at vistnok den*

allerbetydeligste Mængde af disse, foreaavidt som de ere af fællesgermansk Art, have sin første Oprindelse i den hedenske Tid, at de derpaa ere blevne modificerede og bragte i Overensstemmelse med den katholske Kristendom, at de have i denne Skikkelse haft en rig og lang Udviklingshistorie og levet et frodigt Liv nedigjennem hele det lutherske Tidsrum. Der er — maaske paa en enkelt Undtagelse nær — intet Spor til, at man har søgt at lutheranisere de Formler, der tidligere vare blevne katholiserede. Tvertimod blev Trolddommen den Verden, hvor det katholiserede Hedenskab efter Reformationen har vist sig saa seiglivet, at det først i den allersidste Tid egentlig kan siges at være i Uddøen.

Det seldate historisk bekjendte Udgangspunkt for en betydelig Række af fællesgermanske Formularer er, som oftere paavist baade af Grimm og andre, det bekjendte *Meresburgerkvad*, der lader sig gjengive som følger.

Phol og Vodan
fore til Skogs,
da blev paa Balders Fole
Foden forvredet.
Over ham galdrede Nattens Dise
og Solen, hendes Søster,
over ham galdrede Frigg
og Fulla, hendes Søster,
over ham galdrede Vodan,
han som kunde det bedst,
saavel Benvid
som Blodvid
og Ledvid:
Ben til Ben
Blod til Blod

Led til Led,
som de var sammenlignede¹⁾.

Efter hvad Prof. S. Bugge har været saa venlig mundtlig at meddele mig, antager han nu, at *Phol* og *Balder* i Formelen er den samme Person. Vi have saaledes i denne to guddommelige Personer, af hvilke den ene forvrider Benet paa den Hest, han rider paa, og den anden udtaler de kraftige Ord, der hele Skaden. Naar den episke Besyngelse af dette Optrin i de to Guders Liv har været anvendt som et Tryllemiddel mod al Slags Vred, saa maa sikkerlig Tanken have været den, at man, idet man befinder sig i samme Situation som Vodans Søn Balder, ligesom identificerer sig med denne. Idet man saa besynger, hvorledes den mægtige Vodan bragte sin Søn Hjælp, saa lægger man ligesom Beslag paa denne hans Underkraft og tvinger den til for Tilfældet at virke paa samme Maade som tidligere.

I Kraft af den katholske Kristendoms Indflydelse bliver denne hedenske Hexeformular modificeret didhen, at Kristus sammen med en eller anden Helgen²⁾ eller med Jomfru Maria eller med en Person, der benævnes „Herren“, og hvorunder sikkerlig Balder skjuler sig, optræde som de Handlende. Jeg anfører et Par Formler.

Jesus reed over de Hee, han steed udaf og lagde i Leg,
Herren i Hon og Hund med Ben heelt siden som før. Guds
Ord Amen³⁾.

Formelen, der blev fremlagt ved *Lisbet Nypens* Proces 1670 som brugt af hende, er aabenbart meget forvandsket. Øiensynligt er det dog, at *Jesus* og *Herren* er to forskellige

¹⁾ Grimm, *Kleinere Schriften*, II, 12. S. Bugge, *Studier*, Hef. 2 Pag. 285.

²⁾ Saa i svenske Formularer.

³⁾ *Evensens Samlinger* Bd, I, Hef. 4, Pag. 35.

Personer, og at det vistnok er „Herrens“ - Balders Hest, hvis Ben gaar af Led, og som førstnævnte gjør istand igjen. Begyndelsen har lydt saaledes:

Jesus rei
over [e]de Hei.

Derpaa maa der have staaet noget om at hans Ledsagers, „Herrens“, Fole fik sit Ben ud af Led. Derpaa fulgte saa, at Jesus

steg udaf og lagde [den] i Led.

Det følgende har vel lydt omtrent som følger:

Hud til Hud
Ben til Ben —
helt siden som før.

I en Formel fra Søndmøre¹⁾ hedder det:

Se Kristus red over Eide²⁾,
brækked' hau Folens Fod.
Kom Jomfru Maria gangende,
skulde gjøre Folen god;
fried' hun ham fra Blodværk
og Benværk
og andre Værker.
Guds Ord og Amen.

Som man ser, repræsenterer Kristus her Balder, medens Odin gaar igjen i Jomfru Maria.

Der maa imidlertid i den hedenske Tid have existeret blandt de germanske Folk en Simplifikation af Merseburger-

¹⁾ Aarflot, Norsk Landboblod for 1811, Pag. 95. Slutningen: „Kristus sovne“ o. s. v. er aabenbart kommen ind fra en anden Formel.

²⁾ Søndmørsk Dialekt for: Hvide.

formelen, saaledes som følgende svenske i vore Dage optegnede Produkt udviser:

Oden rider öfver sten og berg,
han rider sin hest ur vred och i led¹⁾:
„or olag
och i lag,
ben til ben
led til led,
som bäst det var,
när helt det var²⁾).

Man udelader altsaa den ene Person og lader Oden alene være baade den, hvis Hest faar Skaden, og som heler den. Hvorledes man ved blot at forandre Oden til Kristus kristimiserede denne Formel, sees af følgende af Jørgen Moe i 1847 optegnede Vers fra Sætersdalen:

Vor Herre rei
ivi Rönning's Hei,
Foten oto Le'e skrei:
„or skrei og i skrei“, —
Folens Fot han go blei.

Gu' gjeve no denne Foten saa go blei.

En anden tilsvarende Formular, meddelt i forrige Aarhundrede af Thomas von Westen³⁾, og som Grimm har sammenstillet med Merseburgerkvadet, lyder saaledes:

Jesus red sig til Hede,
der red han syndt sit Foleben,
Jesus stiged' af og lægte det.

¹⁾ Vistnok Forvandskning for: „ur led och i vred“. Det følgende er da Odens Tale.

²⁾ S. Bugge, Studier, Hefte 2, Pag. 287.

³⁾ Hammond, Missionshistorie, Pag. 120.

Jesus lagde Marv i Marv,
Jesus lagde Ben i Ben,
Jesus lagde Kjød i Kjød,
Jesus lagde derpaa et Blad,
at det skulde blive i samme Stad.
I 3 Navne o. s. v.

Da man imidlertid ikke blot havde Brug for Hexeformularer mod Vred i Hesteben, men ogsaa under allehaande andre Omstændigheder, saa maatte dette selvfølgelig medføre en rig Udvikling af Formularerne. Man satte vor Herre ind i alle mulige Situationer, svarende til dem, man selv var i, man lod ham helbrede alle mulige Onder, man brugte Besyngelsen af alle disse opdigtede Bedrifter som magiske Tryllemidler under de tilsvarende Ulykker. Jeg anfører enkelte karakteristiske Exempler.

Jesus red over Linnebærrot,
der kom en Djævel og stak hans Folefot.
Jesus steg taa
og blæs derpaa.
Han sagde: Eiteret skal skvække,
den, som beit, skal sprække.
Sprik, sprak,
du, som stak,
bliv du god, som stukken vart¹⁾.

Eller:

Jesus gik kring Bjerkerot,
Slangen stak ham paa hans Fod:
Jesus skvatt,
Slangen spratt²⁾.

¹⁾ A. Heyerdahl, Urskogs Beskrivelse, Pag. 165—66.

²⁾ Et lidet Hefte Signeformularer, indsendt til Universitetsbibliotheket af Lensmand Bøym i Rygge.

I mange af disse Formularer personificeres Ulykken, man vil bortmane, med et Væsen, som møder Kristus og som denne gjør det af med. F. Ex.

Jesus gik over Broen den brede,
der mødte han Avunden den lede.
„Hvor skal du hen“, sagde Jesus.
„Jeg skal til den Mands Gaard
og forhindre alt, han har“.
„Nei“, sagde Jesus,
„Jeg skal dig bortvende
til den, som dig udsendte,
du skal indtil Verdens Ende i Bjerget blaa,
der skal du staa
til Demmedags Morgen“¹⁾).

Eller:

Vor Herre Jesus gik sig til Veien fram; der mødte ham den lede Tuss. „Hvor skal du gaa“, sagde vor Herre. „Jeg gaaer mig i By og Bygd, jeg suger Blod og slider Kjød“. „Jeg skal deg vende“, sagde vor Herre, „fra N. N. neden under Stok og Sten og ingen Mand til Men“²⁾).

Eller:

Jesus gik sig i hviden Sand,
der kom „Flismaa“³⁾ rekande i Land.
„Hvor vil du hen“? sagde Jesus.
„Jeg vil mig til Middelheim,
sue Blod og bryde Stein“.
„Jeg vil dig atter vende o. s. v.“⁴⁾

¹⁾ Cyprian fra Faaberg, i M. Moes Samlinger. En lignende Formel mod „Bendsel“ er trykt hos Hammond, Pag. 119.

²⁾ Optegnet under Forhøret af Maren Lauridadatter i 1638. Østerdals Tingprotokol for 1638—41, Rigsarkivet.

³⁾ Et Slags Bylder paa Fingrene.

⁴⁾ Aarflot, Landboblad for 1811, Pag. 94.

Under disse mange opdigtede Situationer optræder naturlig
Jomfru Maria som sin Søns Ledsagerske. F. Ex.

Jesus og Maria gik over Broen den brede,
der mødte de Troldkvinden den lede.
„Hvor skal du hen“, sagde Jesus,
„Jeg skal udi Bondens Gaard
at opæde for ham Heste, Fæ, Gjeder og Faar,
Benet at bryde
Marven at sue,
Kjødet at æde,
Sener slide,
Blodet drikke,
Huden rive
og den gjøre Skade til niende Led“.
„Nei“, sagde Jesus, o. s. v.¹⁾

Eller:

Jesus og Maria gik sig paa Broen den brede,
der mødte de Igte-Svenden²⁾ den lede.
„Hvor skal du hen“? siger Jesus.
„Jeg skal til Bygdeheim
bryde sønder Bul og Bein“.
„Jeg skal dig atter vende“ o. s. v.³⁾

Til Maria og hendes Søn slutter sig undertiden ogsaa
St. Peder. F. Ex.

Jesus og Maria gik ved en Sjøstrande,
der fik de se den vene Vendelsroden stande.
— Jesus begyndte at gnave op Roden. Troldet i Bjerget
svarede,

¹⁾ Cyprian fra Faaberg.

²⁾ Igt = Gigt; Igtesvenden altsaa den personificerede Gigt.

³⁾ Aarflot, Landboblod, 1811. Pag. 94.

at Roden er til ingen Nytte. St. Peder mødte op og svarede Trollet i Bjerget saaledes: Den er god for meget ondt; den er god

for Molsot
og Blodsot,
den er god for Ulvetand
og Bjørneran
og for Satans Tand
og Troldfolks Haand

og for alt det onde, som flyver mellem Himmel og Jord¹⁾.

Til andre Tider er *Maria* borte og Kristus har blot St. Peder med sig. F. Ex.

Tussen skulde til Byen gange; der mødte han Jesus og St. Peder. „Hvor skal du hen“? sagde Jesus. „Jeg skal i N. N. Mands Gaard og skade hans Næring og Lykke“. „Nei“, sagde Jesus,

„du skal tilbage vende
til den, dig udsendte,

du Nord-Tuss, du Øst-Tuss, du Syd-Tuss, du Vest-Tuss, du Høg-Tuss, du Flod-Tuss,

jeg maner dig under Stok og Sten,
du skal ei gjøre mere Men“ o. a. v.²⁾

Et andet Exempel.

Jesus og St. Peder gik paa Oljebjerget; der mødte de en Finne-Gand og Eftergjørelse. Jesus sagde: „Jeg skal dig ikke binde hverken med Reb eller Lime, men med Guds Ords Magt og Kraft“³⁾.

¹⁾ Cyprian fra Faaberg.

²⁾ Sammesteds.

³⁾ Cyprianafskrift af 1790, i M. Moes Samlinger.

Til andre Tider er Kristus ledsaget af sine *12 Apostle*¹⁾, dog er dette temmelig sjældent.

En anden Gren af Hexeformularerne har havt den Udvikling, at den oprindelig hedenske Guddom er bleven erstattet af *Jomfru Maria*, der optræder som den undergjørende Person. Disse Formler lade sig sondre i to Grupper.

I den ene, vistnok den ældste Gruppe, er det Marias Søn, der er i Nød, og som hun giver Raad og yder Hjælp. F. Ex.

Jomfru Maria gik og satte sig hos sin Herre ved hans Fødder. „Her ligger du, Søn“, sagde hun. „Moder, der er kommen Troid i mit Ben helt stort“. „Min Søn, sæt dig paa en jordfast Sten og det i Nazarets Navn“²⁾.

Eller:

Jomfru Maria satte sig i Kirkeled. Kom hendes velsignede Søn gangendis. Spurgte hun sin Søn, hvi han var saa bleg og blaa. „Jeg er kommen i Elmeffei“, sagde vor Herre. „Sæt dig paa mine Knæ“, sagde Jomfru Maria, „jeg skal dig o. s. v.

Eller:

Jomfru Maria befriede sin kjære Søn Jesus fra Værk og Sve³⁾.

Til Gjengjæld fremstilles saa Maria i Vaande, saa hun maa ty hen til sin Søn for at faa Bistand. F. Ex.

Jomfru Maria stod i Kirkedøren; hun gremmede og gremmede sig. Kom en Guds Søn fra Himlen ned og spurgte hende: „gremmer du, gremmer (du) dig“? „Jeg maa vel

¹⁾ Cyprian fra Faaberg.

²⁾ Sammesteds.

³⁾ „Uddrag af Cyprianus og den jødiske Cabel“ o. s. v. Afskrift af Lærer Aasmundstad; i M. Moes Samlinger.

gremme og gremme mig; der ligger tre Stene under min Tand;
den ene er barket, den anden borket, den tredie ran[d]et.“
„Kom og sæt dig ned, jeg skal bote dig for Tandverk. Tag
Salt og Vand i Mund og spyt i ilende Grund, saa skal du
blive god i samme Stund¹⁾).

Eller:

Kristus gaar ad Veien frem med sit hellige Kors, og
Jomfru Maria møder hannem med sørgelig Klag:

„Vel mødt, du Jesus, min gode Mand,
jeg klager for dig min store Vaande.
Min Mjælk hun er mig staalet ifra,
jeg formaar ikke paa Jordens Klode;
onde Mennesker har mig bespendt,
deres Forgjærelse er paa mig sendt.
O hjælp mig Jesu, Læge god,
og raad mig paa denne Sorrig Bod,
at jeg kan bære til Bondens Bo
min ringe Nytte, som jeg af min Haand formaar.“

Kristus svarede:

„Est du bunden ved Fandens Baand,
og er du forgjort af Kvinde og Mand,
og er du bunden som en Stok,
og ligger paa dig din Fiende-Flok,
da binder jeg dem med dette Ban
som Lucifer i Helvedes Tvang,
at de skal være forbandet af mig,
at de skal aldrig mere røre sig.
Gak hen i Fred og Ro
og bær dit Bytte til Bondens Bo“²⁾).

¹⁾ A. Heyerdahl, Urskog Beskrivelse Pag. 167—68.

²⁾ Cyprian fra Faaberg.

Eller:

Jomfru Maria kom til sin Ko, der haver baaret. Saa gaar hun til lille Kristus og siger: „Stat op, lille Kristus! Vor Ko har baaret og hun røter, som hendes Mælk var borte“. Lille Kristus staar op og gaar til sin Ko: „Der har du din Styrke, der har du din Mælk, den skal blive gul som Ægge-Blomme. Al Had og Avind skal til Avind vige, al Had og Avind skal til samme Maud¹⁾).

I den anden Gruppe optræder Maria ganske i Almindelighed som den Almægtige. F. Ex.

Jomfru Maria sidder paa Marmorstene,
hun saa en Ild optændes,
han vil al Verden opbrænde.

Hun slukker den Ild med sine 10 Fingre og 12 Guds Engle:

„Denne Ild skal aldrig brænde mere,
før Jomfru Maria faar Sønnen flere“²⁾).

Eller:

Hjem kom Sankte Sunniva, hun jamrede og klagede sig: „Min Ku er Nat og Dag staaten“. „Har du botet“, siger den Herre Jesus. „Nei“, sagde Jomfru Maria, „jeg vil selv bote fra onde og Spilds-Mands Øine, fra onde og Spilds-Mands Tænder, fra alt det, som ondt er, fra alt det, som flyver mellem Himmel og Jord³⁾).

Istedetfor Maria kunde selvfølgelig en eller anden kvindelig Helgen benyttes i disse episk-legendariske Situationer. F. Ex.

Sankte Beretta gik sig til dette Menneske. „Hvi er du saa træt, hvi er du saa mat“? „Jeg maa vel være træt,

¹⁾ Halvor Haneborgs Konatbog, i Kongel. Fuldmægtig Th. Boecks Samlinger.

²⁾ Cyprian fra 160?, funden paa Haukaas i Tinn.

³⁾ Halvor Haneborgs Konatbog, i Kongelig Fuldmægtig Th. Boecks Samlinger.

jeg maa vel være mat, jeg har faaet den slemme Mo¹⁾. „Jeg maner dig utur Merj i²⁾ Ben, tur Ben i Kjød, tur Kjød i dit Skind, tur Skind i dit Hold og i 9 jordfast Sten, saa volder den ingen Men“³⁾.

Det besynderligste ved den legendariske Række af Formularer er det Fænomen, som jeg tilsidst ikke kan undlade at berøre, nemlig at selve *Jupiter* gaar igjen i en af dem ganske paa samme Maade som først Oden og senere de himmelske Personligheder:

Jove stod paa Jove-Bjerg og raabte efter Raad for 9 Slags Trold.

„Tag ham i Halsen og blaas ham i Mund,
saa er han god i samme Stund“⁴⁾.

Formelen, som jeg ikke har stødt paa i de mange haandskrevne Sortebøger, jeg har gennemgaaet, er optaget af Heyerdahl efter mundtlig Meddelelse. Nogen dansk Parallel er mig ikke bekjendt. — Jeg antager, at denne besynderlige Foreteelse maa forklares paa følgende Maade.

Efter at Benævnelsen „Jovis Skula“ var bleven bekjendt, dannede man sig Forestillingen om en vis Jove, hvem man vistnok i Førstningen sammenstillede med Djævelen, men senere ikke forbandt noget videre Begreb med. Tilsidst er Skikkelsen bleven saa afbleget, at man har antaget ham for en eller anden Helgen, hvem man ligesaa godt som enhver anden kunde benytte som den himmelske Repræsentant for den samme Situation, hvori man selv befandt sig.

Jeg gaar nu over til at tage i Øiesyn en ny Klasse af Formularer, der frembyde den samme Oversættelse fra germansk

¹⁾ Mo = Mosot.

²⁾ Min Rettelse for: og, hvad der saubart er fællagtigt.

³⁾ Heyerdahl, *Urskog Beskrivelse*, Pag. 166.

⁴⁾ Sammensteds, Pag. 165.

Hedenskab til romersk Katholicisme, som vi ovenfor have lagt Mærke til, men som har et ganske andet Indhold. Det hedenske Udgangspunkt for denne Klasse finder jeg i følgende „Gjætersang“, der er nedtegnet paa Søndmøre 1811 og som maa have været i Brug over det hele Land.

Diuraa møte
lærte meg gjæte,
Asamøi thyre
lærte me styre
min Smale yfer Bek og Bruu,
snygga aa snuu.
Kom fram Asamøi me Søstraa di
mæ nie Hænde aa Lyklebaand uti
aa bitt kvart eit Vundedyr til Gropa si.

(I en anden Tone, som Svar fra den paakaldte:)

I Skoja æ no klumsa alle Klodyr
forutan Hund og Kat:
Ibbe, Ribbe, Tann og Tunge
slitie, titie mæ si Unge,
Tarpe, Skarpe, Briersk og Bein,
dei skal smake, gnage Stein
aa inkje Bein,
dei ska drikke Sjo
aa inkje Blo,
dei ska faras til Meins
dæ æ deira Heims.
Tral, lal, lal,
Trum, rum, rum¹⁾).

¹⁾ Aarflot, Landboblad 1811, Pag. 10. Fylling II, 76.

Formelen, der har levet saa mange Aarhundreder i Folkemunde, er selvfølgelig i Tidernes Løb bleven adskillig forvandsket. Hvad „Diuraa“ skal betyde, ved jeg ikke; heller ikke ved jeg, om hun og den strax efter nævnte Asa-Møi er den samme Person eller to forskjellige; det sidste er vel sandsynligst. Den Asa-Møi, der paakaldes sammen med sin Søster¹⁾, fremstilles som en Skikkelse *med 9 Hænder*, hvad der nok turde være begrundet i indisk Paavirkning gennem maaske flere Mellemed. Tanken i Formelen er grei. Fordi man har lært at gjæte sin Buskap af visse kvindelige Guddomme og saaledes staar i et Slags Discipelforhold til dem, anraaber man den fornemste af disse, Asa-Møien, om, at hun skal komme med „Lyklebaandet“, Tryllebaandet for at binde og saaledes gjøre uskadelige alle Skadedyr i Skoven. Paa denne Ben faar man det Svar, at alle Klo-Dyr — Husdyrens undtagne — alt ere blevne „klumsede“, forhexede, gjort uskadelige. At dette er skeet, er selvfølgelig en Virkning af, at Sangen er sunget, den virker i Kraft af sin Ordlyd, den er en Besværgelse, der virker *ex opere operato*. Saadanne hedenske Besværgelsesformularer til Dyrenes Beskyttelse vides at være blevne brugte overalt inden den germanske Verden²⁾.

Hvorledes denne hedenske Formel er bleven katholiceret, vil man se af følgende „Skrubbe-Ben“ fra Telemarken³⁾.

Mari møte
 kan vel gjæte
 Gunnvoll dyre
 kan vel styre
 sine Krøtur over Bekk og Bru
 paa Jesum⁴⁾ og Jomfru Marjas Tru.

¹⁾ Maaske er Søstere den tidligere omtalte „Diuraa“.

²⁾ Se f. Ex. Grimm, *Mythologie* § 1189 fg.

³⁾ M. Moes *Optegnelser*.

⁴⁾ Skal visseelig være: Jesu.

Eg laaner dine himmelske Nyklar
 aa bitt alle dine Klodyr me,
 hverken saa de ska faa Kjæften røre
 eller Foten føre,
 ferr de kjeme saa langt ifraa mine Faar og Fe,
 att de gjer hverken hører eller ser,
 saa kan de gange, høre de vi.

Istedetfor „Djuraa“ er indsat Jomfru Marias Navn, medens „Asa-Møien“ har faaet sin Stedfortræder i en „Gunnvoll“, et Navn, der vistnok er indsat som Repræsentant for kristne Mennesker, der har havt Lykken med sig i Kraft af Troen paa Maria og hendes Søn. Nøglebaandet i Asa-Møiens 9 Hænder er her forvandlet til „himmelske Nyklar“, som Jomfru Maria er i Besiddelse af. Medens man i den hedenske Formel anraaber Asa-Møien om at binde Skadedyrene, saa fremstilles samme Sag i den katholiserede Formel saaledes, at man *laaner* Tryllene glerne med sine Baand af Maria og selv binder Udyrene. Meningen er selvfølgelig den samme, nemlig, at dette er udrettet ved Formelens Fremsigelse. Hist er det Besværgelsen i Asa-Møiens Navn, her i Jomfru Marias Navn, der er Midlet. — Af Interesse er det at lægge Mærke til, at „Klo-Dyrene“ fremstilles som *Marias Eiendom*. Dette er vistnok en Følge af, at Asa-Møien har staaet for Folkebevidstheden som Herskerinde over Dyrene i Skoven, og at denne Rolle er bleven overdraget Jomfru Maria, efter at hun var kommen ind i Formularen.

Svaret i den hedenske Formel er helt og holden bortfaldet. — Naar man finder Besværgelsen i sin hedenske Skikkelse paa *Søndmøre* og katholiseret i *Telemarken*, saa tør man vel deraf slutte, at den engang har været kjendt og brugt over det hele Land. Dette bestyrkes ogsaa af den Omstæn-

dighed, at man finder Begyndelsen af samme — rigtignok noget korruperet — optegnet i en Svartebog fra *Urskog*¹⁾.

Jomfru Maja og Mete
 kan vel gjete,
 Dronning Dyre
 kan vel styre,
 hun styre.

Adjektiverne „mete“ og „dyre“ er her betragtede som Personsnavne. Asa-Møien er bleven Dronning, medens Djuraa mete er bleven to Personer: Maria og Mete. Men oprindelig har Formelen sikkerlig lydt ligedan i Urskog som i Telemarken og paa Søndmøre.

I sin katholiserede Skikkelse er denne Besværgelses-Bøn mod Udyr bleven Udgangspunktet for Dannelsen af en Række Aflæggere, der alle har dette tilfælles, at man ved at bruge dem optræder som *bindende* det Onde, man vil afværge, specielt Ondt, man frygter skal ramme Fæet. F. Ex.

Bjørnebøn²⁾.

Eg løyser min Klaavaa aa bitte mi Ku
 d'æ paa Jessum aa Jomfru Marjas Tru.
 Eg laaner dine himmelske Nyklar
 aa bitt alle dine Klodyr mæ o. s. v.

Eller:

Jeg binder alle mine Uvenners Avund.
 Jeg hinder deres Tænder og Tunge,
 jeg binder deres Lever og Lunge,
 Jeg binder deres Hjerte og Hjerterødder, og jeg skal forbinde
 dem omkring deres Liv med³⁾.

¹⁾ Heyerdahl, *Urskog Beskrivelse*, Pag. 171.

²⁾ Fra Telemarken. M. Moes Optegnelse.

³⁾ Cyprian fra Faaberg.

Eller:

Jeg binder din Tand og din Tunge, din Haand og din Fod,
jeg binder dig saa fast som Kristi Død og Pine stod,
jeg sætter dig saa fast som Stok og Sten,
du skal aldrig gjøre mig eller nogen Mand Men.
Jeg forbyder din Tand og Tunge, din Haand og Fod,
jeg sætter dig fast som sædste Belsebub i Helvede stod¹⁾.

Eller:

Jomfru Maria slipper sin Ko i grønnen Skov,
saa faldt hun paa sit Kne og tog
sine Nøgler fra sit Bælte.
Saa læste hun alt for Ulve-Tand
og Bjerne-Tand
for Ræve-Tand,
for alle Dyr, i Skoven er.
Og saa bandt hun Lever, Lunge
Hjerte, Nyre og Lunge.
„Og ikke skal du løses saa længe,
du gaar paa min Eiendel“²⁾.

Eller:

Jeg gaar paa Gaarden ud i Dag,
der faar jeg min Kvindes Mand at se.
Jeg binder hans Gane med Ordene mine:
„Jeg binder Haand og Fod,
jeg binder hvert et Ledemod,
jeg binder Lever og Lunge,
jeg binder Mund og Tunge.
Jomfru Maria skal skaffe fra hannem Maal i Munde,

¹⁾ Heyerdahl, Urskog Beskrivelse, Pag. 171.

²⁾ Cyprian fra Urskog (Konstbog for Halvor Haneborg, 1815), i Kongel. Fuldmægtig Th. Boecks Samlinger.

at han mig ei svare kunde.
 Jeg skal tale for dig
 og du skal tie for mig¹⁾).

Saares interessant er det ogsaa at lægge Mærke til, at *St. Olaf* ndstyres med den Binde-Negel, som Maria arvede efter *Asa-Møien*.

I Jesu Navn

slipper jeg mit Fe og Faar fram
 helt og holden
 alt i Guds Volde.
 Sankt Ola saa from
 tog Negel i Haand:
 „Jeg binder Ulvetand
 og Bjørneran,
 Troldkoners Haand
 og Avunds-Mand,
 og alt det onde, hænde kan“²⁾).

· Beslægtet med begge disse Rækker af Formler er, som det synes, flere fra den katholske Tid i Folkemunde opbevarede Bønner, der vare bestemte til Fremsigelse ved forskellige Leiligheder for at holde det onde borte og hidføre det gode, man ønskede sig. Alle disse Bønner have Karakteren af Besværgelser, hvis Kraft ligger i Fremførelsen af selve Ordene; eller med andre Ord, de ere tænkte som magisk virkende.
 F. Ex.

¹⁾ Cyprian fra Urskog (Konstbog for Halvor Haneborg, 1815), i Kongel. Føldmægtig Th. Boecks Samlinger. Formelen brugt for paa Tinget at betage den Mand Mølet, hvis Hustru man har forført, og som derfor har indstøvnnet Vedkommende.

²⁾ Cyprian fra Faaberg. Cfr. Ill. Nyhedsblad for 1874, Pag. 171.

Bøn før man bager Brød¹⁾.

Kors aa Markje,
Han Gud vælsigne mit Dajes Værkje.
Kors aa Knag,
so ska inkje naakke ifra meg tag'.

Kjerne-Bøn²⁾.

Gud Fader, i mine Hænder
jeg sætter min Kjærne til Jord,
jeg velsigner hende med dit Ord:
Gud give mig Smør af Jordens Flod,
Gud give mig Smør af Jordens Dug,
Gud skaffe mig det i mine Hænder.

Smør-Bøn³⁾.

Ho gamle Mari gik seg Veien fram,
saa mødte ho ei Ku bron, brokete,
de eine Hønne steg eine op,
aa de andre var lite krokete.
„Haa trykker de deg“, sa Mari.
„Meg trykker de nok“, svara Kua,
„Jeg er klaukerin,
hengnøgin
aa mjølkesøgin“.
„De ska du bli bra taa“, gjensvara ho Mari,
„Jeg ska hente i Liom
og gi deg mellom Siom,
jeg ska hente paa Hanom

¹⁾ Aarflot, Landboblad, 1810, Pag. 192. Cfr. Jon Árnason II, 60.

²⁾ Efter Cyprian fra Faaberg og en do. af 1790, i M. Moes Samlinger.

³⁾ Heyerdahl, Urskog Beskrivelse, Pag. 163.

aa gi deg mellem Auom:
 Jusbas, Vivang aa Maihan.
 Da kommer Smør fra nora
 aa Smør fra sønna,
 Smør fra østa
 aa Smør fra vesta
 aa Smør i Bytta aa Smør i Spand
 aa Smør i heile dette Land“.

Fiske-Bøn¹).

Jesus paa Landet ved Seen stod,
 bad St. Peder kaste ud sin Not:
 „Fisk skal du rigelig nu faa
 af de store og af de smaa“.
 Fiske jeg nu ogsaa fange vil,
 før mig ogsaa mange Fiske til!

Skytter-Bøn²).

Vor Herre Jesus gik sig til et Grind-Led,
 der stod en Skytter og holdt sig derved
 og græd bitterlig Taare.
 „Hvorfor græder du saa saare“?
 „Jeg maa vel græte.
 jeg kan ikke Fuglen fjætre,
 Aarfugl, Røie, Hare
 eller nogen Slags vild Vare“.
 Vor Herre Jesus sagde: „Kom og sæt dig ned,
 jeg skal lære dig, saa du kan bote og gjøre ved

¹) Cyprian fra Storelvedalen.

²) Haneborgs Konstbøg, i Kongelig Fuldmægtig Th. Boecks Samlinger.

saa kun kan fjætre Aarfugl, Røie, Hare
alle Slags vild Vare“.

Alle, saavel de fra Hedenskabet optagne og kristianiserede som de i den kristelige Tid opstaaede, Formularer ere uden Undtagelse blevne forsynede med Endetillægget: in nomine patris et filii et spiritus sancti, hvilket Tillæg sees brugt dels i sin oprindelige Skikkelse paa Latin — Latinen er dog i Almindelighed korrumperet i større eller mindre Grad — dels oversat og indledet med Ordene: i 3 Navn. Til dette Tillæg skal efter den i Almindelighed tilføiede Anvisning Fadervoret læses 3 Gange. Disse 2 Tillæg ere undertiden kun antydede ved Anvisningen: Guds Ord og Amen. Spørger man Folk, hos hvem Traditionen om dette Væsen endnu er levende, om hvad disse Tillæg skal tjene til, saa faar man altid det Svar, at der uden disse ikke er nogen „Kraft“ i Besværgelserne. De to Tillæg er saaledes tænkte ikke at skulle virke som en kristelig Bøn, men som magiske Kraft-Centra, fra hvilke Trylle-Virkningen ex opere operato forplanter sig i den Retning, som den forangaaende Formular udviser. Eller med andre Ord, Brugen af de til Formularerne knyttede to Tillæg er en Gjenganger fra en korrumperet Catholicisme.

Der er bleven opbevaret i Folkemunde flere lige til vore Tider brugte Varianter af en Bønneformular, der ved en nærmere Betragtning viser sig paavirket af begge ovenfor omhandlede Rækker af Formularer. Slægtskabet med den første Række viser sig klart i Bønnens episk legendariske Karakter: Kristus hænger paa Korset, Maria kommer gaaende og ser sin Søns store Lidelser. Der udspinder sig nu en Samtale mellem dem — nogle Varianter lader kun enten Kristus eller Maria tale — og i de Ord, som ved denne Leilighed siges, ligger da den frelsende Kraft for enhver, der fremsiger dem paant. Sammenhængen med den anden Række, Binderækken, om jeg

saa tør kalde den, fremgaar af, at Jomfru Maria i den aabenbart ældste Variant optræder med Attributet *Nøglen*. At hun bruger den ikke til at *binde*, men til at *oplukke*, turde maaske være en Indvirkning af *St. Peders Nøgle*. Jeg har fra forskellige Kanter samlet flere af disse Bønne-Varianter, som jeg her lader aftrykke.

I.

(Fra Søndmøre).

Da Jomfru Maria engang kom gangande,
saag ho sin velsignede Saan paa Korset hengande,

fager og fin,

mild og blid

nægld

og stægld

igjænaa Haand og Fot,

ni Gaange igjænaa Jesu hellige Hjarterot.

Al Verden gavst derved,

Eng og Græs faldt derved

alle Dyr tog te at græte

Sol og Maane miste sin Skin

Smaafuglene miste si Snilde.

Gud Far! Gud Far!

Da ho Maria kom gaangande fram,

bar ho Bokja i Haanda og Lukkelen i Barm,

oplod ho den himmelske Port og sa:

„ber skal de indteknas alle Syndara

og løse sine Sjele. Amen.“

Det Menneske, so denne Bøn ræt lære at løse kan kvar Morgan paa sit fastande Hjarte, han skal ateknas af alle

sine Synder, om han havde flere Synder, end so Hagel regner af Himmelen ned¹⁾).

Man lægge Mærke til den Omstændighed, at de Bønnen tillagte Løfter om fuldt Aflad er bleven en Del af Bønnen selv. Ligeledes lægge man Mærke til Beretningen om, at hele Naturen sørger over Kristus paa Korset, dette populære apokryfiske Træk, der som bekjendt ogsaa er bleven overført paa Balder.

II.

(Ogsaa fra Søndmøre.)

Syndajes Arre (Herre), du æ min Arre, du æ all vide Værsens Arre. Tha Gjessus gjekk i Skule me si gyldan Krone, samfængd i Manshold (?), thær saag han sit Kors i Jetheland.

Thær var han næglde,
thær var han stægld
igjænaa Haand, igjænaa Fot
igjænaa sit heile Hjarterot.

So kom Gjessu Mor, saag sin vælsignade Son, paa Korset sto.

„Sier du, mi Mor,
me forlængjes,
me fortrængjes,

einno rænnie samme Vatn og Blod gjænaa mi høgre Sie, som forløjste Mann og Kvinnu, kvart ejt Badn, i Væra æ.“

Thein, so læse theinni Væss seint om Kvældaa, tilekt um Mæinnaa, han ska sin Sæl sændas, han ska sin Hug vendas þe ein go aa luksalig Endaa. Amen²⁾).

¹⁾ Fylling II, 166.

²⁾ Aarflot, Landboblad 1810, Pag. 195. Begyndelsen beslægtet med den af Jon Arnason (II, 61—62) meddelte Bøn: Velkom in serti, sunudage Herre o. s. v.

III.

(Ligesaa fra Søndmøre. Brugt af Bønderne, der lige til Aarhundredets Begyndelse pleiede om Fredagene at samle sig omkring Helgestenen paa Gaarden Brekke [i Ørsten] for at forrette sin Andagt).

I Daje æ thæ Fredaj,
 Gud naate okke, mir hæve inkje fasta, so mir maa.
 I Morgju æ thæ Laurdaje,
 thaa høirast Klokku fyr Himmerikin slaa.
 I Aafermorgju æ thæ Søndaj,
 Gud gji, mir hanar mutta upnaa!

Tha kjøme Gull-Var-Arrar (Guld-Vor-Herre) mæ Gull-Kaapine sina. Han seje te Møj Maria: „Kveim æ, so stænde framfyre signade Kneaa dina“? Tha svara Møj Maria: „Thæ æ sig signade Saanin min;

Nægla gjønaa Haand aa Nægla gjønaa Fot
 aa Nægla gjønaa Hjarterot“.

Aa sæl æ thein, so Fredajevæssin læsi kan tri Regje Fredajn, for han fæ se Mat, thæ reinni Synda 'ta Sæline likso Hagla 'ta Himmila. Guds Or aa Amen!¹⁾.

IV.

(Fra Valdars.)

Den velsignede Langfredag, da vor Herre Jesus Kristus
 skulde til sin Død og Pine gaa,
 fik han sjaa
 Korset fore seg staa²⁾.
 Manddommen talede,

¹⁾ Aarflot, Landboblad, 1810, Pag. 108.

²⁾ Bettet af mig for: stod.

Guddommen svarede:

stat haardelig

strid mandelig.

Kom Jomfru Maria gangand' og saa sin Guds velsignede Søn paa Korset:

med Taarnespiger var han hængt,

med Tydneris var han flængd.

„Se min Ynk, se mine Saar, blodige ere mine Hænder, blodige ere mine Fødder; se Blodet renn af min venstre Side“!

Den, som denne Bøn læser 3 Gange kvar Aften og Morgen, før han bid i Brød og drikker Øl, om Synden er saa stor som Sand i Havet, skal den være forladt af Gud i Himmelen. Amen¹⁾.

V.

(Fra Hedemarken.)

Jesu Maria, som til Korset løb, — fik hun se sin kjære velsignede Søn kækk. Han var torneflængt og blodsprængt baade paa sine Hænder og Fødder, elskværdige Gud, vor Herre! Da opleftede han sine Øine og saa paa sin Moder Maria, som nu er fremkommet og har været omtalt:

„Nu er alle Verdens Børn fra Helvede løst og nu er mit Hjerte i tusinde Stykker knøst“.

Den, som læser denne Bøn før Morgen og Aften, saa vil jeg hannem tilgive, om han er en Synder mangfoldig for Gud, og han kunde meget, Vei vise, Brev skrive, i Paradis sende²⁾.

¹⁾ Folkevennen VIII; Pag. 386. En lignende fra Sunddalen ibid. Pag. 390.

²⁾ Folkevennen IX, 38.

VI.

(Fra Tydalen.)

Jesus gik i sin Urtegaard
 med Sved og Vand og blodige Taar.
 Jesus saa til sine Saar,
 som altid for hannem aaben staar.
 Jesus sagde ved sig selv:
 „stat haardelig,
 strid mandelig,
 Døden er endelig,
 men Glæden er evindelig“!

Den, som læser denne lille Bøn for sig 3 Gange om
 Morgenen og 3 Gange om Aftenen,

naar han har faaet Jordens Brød,
 skal han ikke smage Helvedes Glød¹⁾.

I denne Variant er Bønnens oprindelige Karakter for-
 saavidt forvandsket, som *Maria* ganske er forsvundet. Prote-
 stantisk Indflydelse har her, som det synes, gjort sig gjældende.
 Skulde dette være Tilfældet, vilde man her have et Exempel
 paa en Formel, der er bleven lutheraniseret. —

Paa Grændsen mellem Besværgelser og Bønner staa alle
 fra den katholske Tid nedarvede folkelige Formularer for Hen-
 vendelse til Gud under forskjellige Forholde, idet nemlig
 Ordene aabenbarlig ere tænkte som magisk virkende. Af

¹⁾ O. S. Hansen, Bygdefortælling, Pag. 111. Et optegnet Brudstykke
 fra *Faaberg* viser, at Bønnen ogsaa har været brugt i Gudbrandsdalen. Det
 samme har ogsaa været Tilfældet for Danmarks Vedkommende. Se Pont-
 oppidan, *Escurriculum*, Pag. 63.

disse Besværgelses-Bønner ere enkelte opbevarede i Svartebøgerne, andre ere blevne nedtegnede i den senere Tid slig, som de have lydt i Folkemunde, og atter andre, som kjendes fra Island eller Danmark, og som sikkerlig have været i Brug ogsaa blandt vort Folk, ere forlængst gaaede i Glemme. Følgende er jeg kommen paa Spor efter.

I.

Maria-Vers.

Jomfru Maria sad og sang,
Bogen havde hun i sin Haand,
Jesum havde hun i sit Fang.
Jesus bevar baade Kvinde og Mand!
Synden ei i Huset bor,
Sorgen udenfor Døren stod. —
Salige ere de smaa Børn,
som læse denne liden Bøn¹⁾.

II.

Morgu-Væss.

Ut Daur
aa in Daje,
Vararre Freid herinne!
Signe me Jobans
mæ si Vængielist,
so bygte Brant
fyr Jesum Krist.
So for han i Trygd fram,

¹⁾ O. Røst, Minder fra Hjembygden (Tønset), Pag. 29.

so for han i Try Navn.
Tobio vinio naar slipper at¹⁾).

Bennen er aabenbart nedtegnet i en temmelig forvandsket Skikkelse. Udtrykket: „mæ si“ kunde maaske rettes til: „mæ St.“ „Johans“ er aabenbarlig Deberen, til hvem Sætningen: so bygte Braut o. s. v. maa henføres. Af Ordene i sidste Linie er: „naar slipper at“ aabenbart = nos liberat, altsaa forvandsket Latin. Hvad Ordene: „Tobio vinio“ skal betyde, derom tør jeg ikke udtale nogen Formening. Begyndelsen:

Ut Daur
aa in Daje

viser, at vor Ben er beslægtet de baade i Danmark²⁾ og paa Island³⁾ brugte Formularer, i hvilken de onde Magter besværges *ud* og de gode *ind*. F. Ex.

Ut Gurgur (Karkur)
inn Jesus o. s. v.

Hvad „Daur“ skal betyde, ved jeg ikke. *Maaske* har vi her det olduorske daubr = dauði. Meningen blev da den, at Deden, der hersker i Mørket, skal ud, medens Dagen med sit Lys og alt godt skal ind. — Beslægtet med denne er følgende:

III.

Dværge-Besværgelse.

Ut Dverg om Dør!
Kom ind Korn og Kjer!

¹⁾ Aarflot, Landboblad, 1810, Pag. 191. Fylling II, 38.

²⁾ Pontoppidan, Everriculum, Pag. 65.

³⁾ Jon Árnason II, 59.

Du skal ikke faa mere af Maden min
end af Brød-Skaaren¹⁾.

IV.

Reisebøn.

Idag skal jeg en Vei udfare,
Guds Engle skal mig bevare
tre fra Ild og tre fra Vand,
tre fra vred Mands Haand
og tre fra alt ondt, mig skade kan²⁾.

V.

Aftenbøn.

E gjæ me te Sengjinn
mæ tolv Gussengle,
tvo te Hande og tvo te Fot,
tvo te kvart eit Lidemot,
tvo ska' min Sengjastokk vere,
tvo ska' me te Gussheim bere,
tvo ska' me tekkje,
tvo ska' me vekkje.
Kors i Jesu Navn 3 Gange³⁾.

¹⁾ Willes Optægnelser fra Telemarken, ved Dr. L. Daa, Hist. Tidskr. Række II, Bd. 3, Pag. 182. „Brod-Skaaren“ er den tynde, lange Kjøp, hvormed man hæver den bagede Brødleiv fra Bagstefjelen op paa Takken.

²⁾ Gyprian fra Tinn, Universitetsbib.

³⁾ Aarflot, Landtblad, 1810, Pag. 47. Bugge, Folkeviser, Pag. 182. Bønneverset kjendt og brugt over hele det kristne Europa. Ved Siden af Englene nævnes stundom Apostle og andre Hellige. Se f. Ex. Jon Árnason II, 58.

I denne Sammenhæng maa endelig nævnes forvandskede Brudstykker af det latinske „Credo“, Troesbekjendelsen. Som i Sverige og Danmark vedblev Almuen ogsaa hos os efter Reformationen at læse Fadervoret og Troesbekjendelsen paa Latin, idet man aabenbart troede, at Ordene i det uforstaaelige Sprog havde en større Kraft. Mundlig forplantet gjennem flere Slægtled bleve disse latinske Stykker selvfølgelig meget forvandskede, og betydelige Dele faldt ud for at erstattes af de fra Hexeformularerne bekjendte meningsløse Ord eller Stavelser. Af denne Art det

„Kvardags Væss“

fra Søndmøre, som ifølge Traditionen skulde være bleven brugt, „før Faderen blev indført og lært“, en dunkel Erindring om, at man her havde for sig Levninger fra en Periode, der gik forud for Reformationen, da man begyndte at lære Bønnerne paa Dansk. Hverdags-Verset lyder saaledes:

Kredor nejande pataman Amen uppaa tenta sikkaa aa fæla ellevi tæla, Gud i ein Tip, ein Dug, ein Sion, eit Biketton, eit Smalebud, eit Amen¹⁾.

Begyndelsen: „Kredor nejande patam“ er, som man ser — Credo in deum patrem; „an Amen“ er upaatvivlelig — omnipotentem; tenta sikkaa aa fæla ellevi tæla turde ook være Forvandskning af: creatorem celi et terra. Det øvrige er ad Folkeetymologiens Vei blevet aldeles meningsløst. Af: filium dei i Bekjendelsens anden Artikel synes „Tip ein Dug“ at være fremstaaet, medens der i „Biketton“ nok skjuler sig „unigenitum“.

Hvorledes Bønner af denne Art tilslut sank ned paa fuldkommen lige Trin med de rene Trylleformularer, fremgaar

¹⁾ Aarflot, Landboblad, 1810, Pag. 192. Fylling II, 33.

noksom af et „andet Fadervor“, som de gamle paa Søndmøre tidligere brugte, og som lyder saaledes:

Dennikka, fennikka, drexa, bomsa, bukke so tirra, o. s. v.¹⁾. Dette „Fadervor“ er, som man ser, et Produkt af samme Art som f. Ex. Formularen: pax, max o. s. v.

Efter at have taget i Oiesyn de ovenfor omhandlede to Rækker af Formularer, samt anført, hvad der naturligen synes at slutte sig til disse, gaar jeg over til at behandle en tredie Række af disse Produkter, der ligeledes viser tilbage til en germansk Rod. Udgangspunktet for Daanelsen af denne tredie Række er Troen paa *Nornerne* i Egenskab af saavel skjæbnebestemmende som livsbefrugtende Magter²⁾.

Som skjæbnebestemmende optræder Nornerne — vel i Kraft af græsk-romersk Paavirkning — som *tre Søstre* eller ialfald som tre i Antal. Deres Funktion symboliseres i den germanske som i den græske Folketro som en *Spinden*. Disse skjæbnespindende Norner forvandler sig i den katholske Tid til de *tre spindende Mariaer*, om hvilke det f. Ex. hedder i et schweitzersk Barnerim:

die eine spinnt side,
die andre schützelt chride o. s. v.³⁾

Disse til tre Mariaer (Jomfru Maria, Maria Magdalena og Maria Jakobi) omskabte tre Norner, der have spillet en ikke ringe Rolle i Folketroen, og for hvilke der i Middel-

¹⁾ Fylling II, 33.

²⁾ Se herom M. Moes Afhandling „Høllenske og Norske Folketraditioner“ Pag. 5 (i Letterstedske Tidsskrift for 1877) og den da citerede Literatur.

³⁾ Nork, Mythologie der Volksagen, Pag. 889. Rochholts, Kinderlied und Kinderspiele, Pag. 140.

alderen endog blev bygget egne Kirker paa flere Steder, optræder i de dansk-norske Trylleformularer som tre *hellige* eller *himmeleke Jomfruer eller Moer*, hvis hjælpende Kraft man venter at nyde godt af under de forskjellige Omstændigheder, man befinder sig i. At de allerede i den katolske Tid vare udviklede til den Skikkelse, i hvilken de optræde i de efterreformatoriske Formularer, viser sig nøksom af den af Biskop *Plade* i hans Visitatsbog¹⁾ meddelte Text:

Mari giek at veie,
der kom de tre Meye.

Fra vort Land skal jeg meddele et Par af disse Formularer:

Der kom tre Jomfruers Moer fra Himmelen ned,
den ene bar Lys,
den anden bar Spyd,
den tredie bar Døvelsen til at døve Værk og Svea²⁾.

Eller:

Der kom tre Jomfruer norden til,
den ene kan Bølen binde,
den anden kan Guldet spinde,
den tredie kan lægge dem i sit rette Lag³⁾.

Eller:

De tre vise vandendes Kvinder gik Veien frem, mødte Bølingen min med blodige Taarer. „Hvad skader Eder“? sagde de tre vise vandrendes Kvinder. „Min Bøling er modstaalen, blodstaalen, al Magt og Kraft er fra dem staalen. „Du skal hengaa til den velsignede, vene Vendels-Rod“.

¹⁾ Grundtvigs Udgave, Pag. 94.

²⁾ Den jødiske Cabel, M. Moes Samlinger.

³⁾ Trylleraad fra Bygge.

„Staar du der du vene Ven? Hvorfor der du god? For Mo-Sot og Blod-Sot, for alt det ilde, min Bøling kan forspilde. Karsk og sund hjemgaar (den) med sprigende Spaanaar, Smør gult, Jur fedt som Flesk, fuldt som et Æg“¹⁾.

Interessant er det at lægge Mærke til, at disse himmelske Møer eller vise vandrendes Kvinder undertiden gjøres til *Dette* af Jomfru Maria:

Jomfru Maria havde tre Dette,
den ene inde, den anden ud,
den tredie gennem Jomfruens Bug²⁾.

Som Magter, der have med Undfangelse og Fødsel at bestille, gaa Nornerne dels over til Jomfru Maria, dels blive de staaende i sin gamle Skikkelse og betragtes som onde Væsener, indtil de tilslut gaa op i Djævelen.

I førstnævnte Henseende kan peges paa den Rolle, som Jomfru Maria spiller i Folketraditionen i Egenskab af *Jordemoder*, bekjendt ogsaa fra vore Folkeeventyr. Som hjælpende ved Barselkoners Forløsning paakaldes hun ogsaa i de norske Trylleformularer:

Da Jesus Kristus til Verden skulde komme,
stillede Jordmoderen Væerne paa Jomfru Maria, hende
til Fromme,

med disse Ord:

Ve og Smerte stiller jeg dig,
ei skade dig mere end mig.
Du skal føde Verdens Frelser,
jeg dig med det Budskab hilser.

¹⁾ Halvor Haneborgs Kunstbog, i Kongelig Fuldmægtig Th. Boecks Samlinger.

²⁾ Cyprian fra Storelvedalen, M. Moss Samlinger. Formelen brugt mod Mavesyge.

Alle Barselkoners Ve og Smerte
 skal gaa dig, Jesu og Jomfru Maria, til Hjerte.
 Jesus med din snille Moder,
 som er og bliver til alle gode(r),
 bed din Moder sig indfinde
 til at løse denne Kvinde
 af sine Veer og Barsels-Nød¹⁾.

I sin gamle, uforvandskede Skikkelse ere Nornerne som livsbefrugtende Magter, der opvække Lidenskab mellem Mand og Kvinde, blevne paakaldte i vort Land lige til Begyndelsen af 14de Aarhundrede og vistnok ogsaa længere med i Tiden. Jeg gaar over til at omhandle de hidhen hørende Formler.

Ved Nedrivelsen af *Aardals* Kirke i Sogn fandtes stukne ind mellem Stavene ved Prædikestolen to med Runer beskrevne Stave. Skriften paa den ene henfører Prof. Dr. S. Bugge til det 13de Aarhundrede. Begge Stave ere selvfølgelig satte ind samtidig.

Paa den ene Stav læses efter Bugges Tolkning:

Gutrit in nomine patris et filii et spiritu santo Amen.
 Tominus Jesus Christus Amen.

Som Hullet i Staven viser, har denne været baaret af vedkommende Kvinde — Gudrid — om Halsen. At den har tjent som Amulet, til at holde alt ondt borte, viser Indholdet af Indskriften.

Paa den anden Stav læser Bugge følgende:

Liggr i palli
 lifir heimsléga
 hin er beð undir ser
 bleyter stundom.

¹⁾ Cyprian fra Faaberg, i M. Moes Samlinger.

þar munu maktar
 margir göfga
 sem i duni söfr
 dottir Atla¹).

Efter hvad jeg kan se, er dette en ren Hexeformular, der skal frembringe den Tilstand, der skildres i de 2 Vers. Manden skal blive en Tomsing, medens hans Hustru, Atles Datter, — Gudrid „*dyrker*“ Nornerne, hine maktar margir, ved Omgang med den Mand, der har betjent sig af Hexerunerne for at naa sin ugudelige Hensigt. Nornerne optræde saaledes her som de mægtige Væsener, der vække kjødelig Lidenskab og dyrkes ved Hor²). At Formelen er sat ind i Kirken i Forening med den med Treenighedens Navn forsynede Amulet, er sikkerlig skeet for at tilføie Hexeriet en større Kraft ved Misbrug af det Hellige. Den Slags Logik ville vi senere træffe flere Exempler paa. Det er saaledes altid eller ialfald som oftest ved Kirken, at man søger at sætte sig i Forbindelse med Djævelen. Og for at gjøre Besværgelsen ved Djævelens Navn end kraftigere forbinder man den med de hellige Navne. Tanken er visselig den, at jo mere aabenbart man træder det hellige under Fødder, desto mere villig skal de onde Magter være til at hjælpe En. —

I Aaret 1325 afsagde Biskop *Audfinn* i Bergen Dom over et Kvindemenneske ved Navn Ragnhild Tregagaas, der havde afsvoret sig fra Gud og overgivet sig til Djævelen, samt betjent sig af Hexeri for at bevæge sit Næstsødskendebarn Baard, med hvem hun tidligere havde staaet i et utilladeligt Forhold, til at hæve sit Ægteskab med Bergljot, som han

¹) Aarsberetning fra Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Opbevaring for 1868, Pag. 38 fg. M. Moe, Høllenske og Norske Folketraditioner, Pag. 9.

²) Til Forklaring af Udtrykket „*dyrke*“ henvises til Forhandlinger i Kristiania Videnskabselskab for 1866, Pag. 207 fg.

nylig havde giftet sig med. Trylleformularen, hun til den Ende havde brugt, lød saaledes:

Ritt ek i frá mer
gondols ondu
ain þer i bak biti,
annar i briost þer biti,
þridi snui uppá þik hæimt oc ofund.

Oc sidan þesse ord ero lesen, skall spyta uppá þan, er til syngzst¹⁾.

P. A. Munch har oversat Formelen saaledes²⁾.

Jeg slænger fra mig Gønduls Aander,
en bide dig i Ryggen,
en anden bide dig i Brystet,
en tredie paaføre dig Had og Avind.

Betræffende Betydningen af „*Gønduls Aander*“ bemærker jeg følgende. Vort gamle Sprog kjender Ordet „Göndul“ kun som Navn paa en af Valkyrierne. Jeg gaar ud fra, at Ordet ogsaa her har sin gamle, konstante Betydning, og at man har brugt Genitiv paa *s* istedetfor paa *ar* af den Grund, at Ordet i 1325 alt var blevet saa antikveret, at man havde glemt dets Betydning som et kvindeligt Navn³⁾. Jeg gaar fremdeles ud fra den Oplætning, at Valkyrierne og Nornerne ere de samme Personligheder, eller rettere sagt, at Valkyriernes Funktion: at udvælge dem, der skulle falde, til Døden og herigejnem til Livet, kun er en enkelt Side af Nornernes Virksomhed. Denne Synsmaade synes afgjort at bevises af den Omstændighed, at den samme Skikkelse snart benævnes

¹⁾ Dip. Norv. IX, No. 93. Samlinger V, 479. — Formelen ogsaa benyttet af Inge mann i *Frinds Otto*, efter *Salm* (under Aaret 1325).

²⁾ Samlinger V, 481.

³⁾ Prof. Dr. Johan. Storm har gjort mig opmærksom paa Genitiven: nærenga for nærengar i et Diplom af 1395.

Valkyrie, snart Norne. Efter dette antager jeg saaledes, at de tre Gønduls Aander, de tre under hendes Overhøiheid staaende og i hendes Følge værende Aander, ere de *tre livsbefrugtende Norner*. Disse paakaldes af Ragnhild, for at de skal pine og pløge hendes Medbeilerske og specielt opvække mod hende hendes Mands *Had og Avind*, paa samme Tid som de skal gjenopvække hans Lidenskab til hende. At ogsaa dette var Hensigten med Paakaldelsen af de tre „Aander“, fremgaar med Bestemthed af Biskop Audfinns Brev.

Allerede den Gang var Nornerne, betragtede fra denne Side, under denne Funktion, blevne til „Aander“. At de allerede den Gang stod for Bevidstheden som *onde* Aander, fremgaar noksom deraf, at deres Hjælp var bleven erhvervet ved Afsværgelse fra Gud og Overgivelse til Mørkets Fyrste.

Disse tre til *onde* Aander blevne livsbefrugtende Norner gaa tilslut op i *Djævelen*. Hvor der i Svartebøgerne gives Anvisninger til at sætte Ufred mellem Mand og Hustru og opvække sidstnævntes Lidenskab, der benyttes vistnok ofte flere Slags Husraad, som f. Ex. Brugen af Muskat; men i Almindelighed eller ialfald ofte tilføies der, at saadant maa gjøres i Fandens Navn. —

Nogen for dette Øiemed særegen Formel har jeg ikke fundet i norske Svartebøger. Fra *Jylland* derimod haves en saadan. Da man — efter alt hvad der er bekjendt — uden videre tør gaa ud fra, at en lignende Formel har været kjendt og brugt i vort Land, tager jeg ikke i Betænkning at benytte mig af hint Produkt fra Jylland for mit Øiemed:

Nu i Fandens i Fandens Navn kaster jeg
 Lede og Vrede,
 Had og Avind
 Kiv og Trætte
 og al Fandens Forligelse

med Hunde-Haar og Katte-Haar
 imellem dig N og dig N.
 Rives og slides som Hunde og Katte,
 og værer hverandre saa hadske og lede,
 som Lucifer er vor Herre Kristo led,
 i denne Dag og i dette Aar,
 og alt saalænge, Verden staar.
 Amen, i Fandens Navn Amen¹⁾.

Jeg gaar nu over til kortelig at kaste Blikket paa de Formularer, der ikke have nogen germansk Rod, men som er af fælles-europæisk Art, saaledes som dette Væsen udviklede sig i den kristne Middelalder paa Grundlag af Paavirkninger fra de mest forskjellige Hold.

Det allertidligste Spor, man hos os finder af denne Slags Overtro, er vistnok *Brugen af Amuletter* med kristelige Inskriptioner, senere ogsaa med kabbalistiske Figurer. De ældste af disse Amuletter ere af Træ med Rune-Indskrifter i det latinske Sprog. Disse vise sig saaledes at være forarbejdede her i Landet af latinkyndige Mænd, Prester eller — maaske endnu sandsynligere — Munke, der vel hos os som paa andre Steder reiste omkring og gjorde Forretninger i denne Slags Vare. Jeg har ovenfor omtalt en saadan Amulet fra Aardal i Sogn. En anden af samme Art, der opbevares i Bergens Museum, er af end mere europæisk Indhold med sin Indskrift: *Messias, Soter, Sabaoth, Adonai o. s. v. o. s. v.*²⁾. En do. med Paternoster og de 4 Evangelisters Navne i

¹⁾ M. Lorenzen, Signeformularer og Trylleraad, i Samlinger til Jydsk Historie og Topografi IV, 119.

²⁾ Aarsberetning fra Fortidsmindesmærke-Selskabet for 1870, Pag. 83.

Rune-Indskrift paa en tynd, firkantet Blyplade, findes i Universitetets Samlinger af Norske Oldsager¹⁾. At man har brugt *Runer* i saadant Øiemed, er visselig skeet for at give Amuletterne en større Virkekraft. Disse Rune-Amuletter maa ogsaa være blevne benyttede for at beskytte Kvæget fra ondt. Endnu saa langt ned i Tiden som i Aaret 1700 er der i vort Land bleven støbt en Kobjelde med Rune-Indskriften: *In nomine Jesu*²⁾. Hidhen hører ogsaa Kors-Mærket, der blev sat og vel endnu paa sine Steder sættes paa Fjøsøren. — Mod Slutningen af Middelalderen optræder Pergament- eller Papir-Amuletter med en længere Text. En saadan fra Midten af 15de Aarhundrede³⁾ indeholder først Begyndelsen af Johannes Evangelium, derpaa Hymnen: „Alma Chorus“, hvis mange Benævnelser paa Guddommen maatte gøre den særlig skikket til saadant Brug, og saa endelig flere Cirkellinier omkring Ordene: *sanctus, sanctus, sanctus dominus deus Sabaoth, pleni sunt celus et terra gloria tua. ossanna in excelsis. agios ys[teros], tetragrammaton, Jesus Nazarenus rex Judeorum. benio bi° bu° bi°.*

Dette Produkt er, som man ser, i fuldstændig udenlandsk Amulet-Stil med sine Cirkler, Tetragrammaet og de mystiske, meningsløse Ord: *benio* o. s. v. Enten maa Amuletten være bleven importeret, eller ogsaa forfattet af en norsk Mand, der stod paa sin Tids Heide i den hemmelige Videnskab.

Eftervirkninger af dette Væsen lader sig eftervise i Svartebøgerne i flere Henseender, som f. Ex. Brugen af Cirkler, indskrevne eller omskrevne, og isærdeles Benyttelsen af meningsløse, formentlig yderst kraftige Ord. Af de mange hidhen hørende Formularer anfører jeg følgende.

¹⁾ Aarsberetning for 1871, Pag. 69.

²⁾ Sammesteds, Pag. 90.

³⁾ Dip. Norv. VII, No. 441.

At stille Vaade-Ild.

Skriv følgende Ord paa et Stykke Bly og kast over Ilden, da udslukkes den strax: *Anserand, Emanseran, Notan*¹⁾.

Samme Tanke, som ligger i Brugen af Amuletterne, nemlig at man søger Beskyttelse mod det onde ved Anvendelse af hellige Navne og Skriftsprog eller ved nedskrevne Paakaldelser af Guddommen eller Helgenerne, træder os ogsaa imøde i en Række af Formularer, der ere blevne brugte blandt vort Folk dels for at beskjerme Husdyrene mod formentlig Troldskab, dels for at beskytte Menneskene mod onde Magter. Jeg skal anføre et Par Exempler.

Den saakaldte Klomse-Bøn mod Avind.

Idag, som er den beskikkede Dag af Gud, maner og besværges jeg al Forgjærelse, Had og Avind, som er eller kan komme paa denne Gaard eller Jord. Jeg bortdriver det alt med Guds Ord, som prædikes over den ganske Verden, og ved de 4 Evangelister, som er St. Matthæus, St. Marcus, St. Lucas og St. Johannes, og ved alle Undere, som er gjorte i Himmelen og paa Jorden af Jesus Kristus og hans Moder Maria, og ved Jesu Kristi Død og Pine, Opstandelse og Himmelfart, og ved Guds Throne, ved Englene og Helgenerne. Jeg maner alt det onde fra mig og mine Kreaturer ved Himmelfart og Jord, Sol, Maane og Planeter, at det skal ikke bryde noget Ben eller suge noget Blod af mine Kreaturer, men alt det onde skal forsvinde fra mig og mine Kreaturer ligesom Salt for Vand og Sne for Solens Hede²⁾.

¹⁾ A. Heyerdahl, Urskogs Beskrivelse, Pag. 167.

²⁾ Cyprian fra Faaberg, i M. Moss Samlinger.

Et andet Produkt af samme Slags, men af en betydelig større Længde, findes i Begyndelsen af flere Svarteøger. Jeg meddeler Slutningen efter flere Haandskrifter.

Jeg, Cyprianus, Jesu Kristi Tjener, maner og bortdriver alle Trolddomme og Forgjørelser ved det første Jertegn, som Jesus gjorde, der han omvendte Vand til Vin udi Kana i Galilæa, og ved den levende Guds Søns Magt, som mættede 5000 Mænd i Ørken med 5 Byg-Brod og 2 Fiske, og ved den levende Guds Søn, som opvakte Enkens Søn af de Døde og Lazarum af Graven, og ved den allernaadigste Gud, som bød Vandet være stilt, og Israels Folk gik over det røde Hav med tørre Fødder, og ved de 7 Maal¹⁾ Tusinde gode Engle, som var hos ham, og ved den Helligaands Udgydelse²⁾ til Apostlerne, og ved den levende Guds Søn, som al Ting skabte. Ved alle disse Gjerningers Kræfter bevarer jeg disse Guds Mennesker med alt det, de skulle have godt af udi Skov og Mark, i Hus og Hjem, i Ager og Eng med Ko og Kalver, Hester og Hors, Faar, Lam, Gjeder og Kid. Jeg indvier i dette Salt og Malt³⁾ alle Guds Engle og Apostle, som disse Guds Mennesker skal bevare fra alt ondt og ond Vendelse, — — — — som er den første⁴⁾, salig St. Stephan, St. Lina⁵⁾, St. Grette⁶⁾, St. Sevald, St. Martin, St. Gjermund, St. Kari, St. Lars, St. Andreas, St. Peder, St. Christopher, St. Povel, St. Ausgar⁷⁾, St. Christina, St. Hieronymus og de 9 Simeonis Staldbroedre, — og ved de hellige Kors-

¹⁾ Variant: Mol.

²⁾ Conjekatur for Haandskrifternes: Undfangelse.

³⁾ Formelen skal nemlig læses over Salt og Malt, som derpaa gives Kreaturerne at spise, for at de paa denne Maade skulle blive delagtige i Virkningen af Maningen.

⁴⁾ Texten er her, som man ser, korrumpet.

⁵⁾ Varianter: Eime, Unne, Lum.

⁶⁾ Conjekatur. Haandskrifterne: Gele, Gillo, Klette, Dete.

⁷⁾ Conjekatur. Haandskrifterne: Agari, Ageri, Angol.

Paasigelser. Jeg indvier Guds Velsignelse og Bevarelse ved alle Korsfæstede, som ere St. Nicolaus, St. Sylfest, St. Augustin, St. Benedikt, St. Columban¹⁾, St. Berent, St. Antonius, St. Frants, St. Ole, — og ved Himmelens Høihed og ved Jordens Dybhed, ved Sol, Maane og Stjerner, ved den ypperste Engel Michael, Raphael, som disse Guds Mennesker evig bevare. —

Denne Formel er oprindelig dansk; cfr. 7 Maal Tusinde, samt St. Lina og Varianten Callundborg. At den maa være kommen ind i vort Land allerede i det 16de Aarhundrede fremgaar dels deraf, at der allerede i Manuskriptet af 160* forefindes en Flerhed af Varianter og Korruptioner, og dels af den Omstændighed at f. Ex. Helgennavnet Katharina optræder i norsk Form: Kari. Vi sættes herved ind i en Tid, da Helgenerne endnu levede friskt i Folkets Bevidsthed. — Til Tiden før Reformationen viser Udtrykket: „Cyprianus, Jesu Kristi Tjener“. I denne Egenskab er han ikke den sorte Troldmand, men en lys Skikkelse, der beskjermer de fromme, „disse Guds Mennesker“, fra det onde. Formularen maa saaledes være opstaaet i en Tid, da dens Brug ikke havde noget anstødeligt ved sig, men stod for Bevidstheden som en from og kraftig Bøn i fuld Harmoni med den naive, ureflekterede katholsk-folkelige Kristendoms-Opfatning. Efter at Opfatningen var bleven en anden ved Reformationens Indførelse, maatte da ogsaa dette Produkt antage Karakteren af en Trylleformular. Overgangen var saa meget lettere, som man altid havde gaaet ud fra en Virkning ex opere operato.

Men baade underligt og forbausende er det i Sandhed at lægge Mærke til, hvilket seigt Liv Helgenerne have haft i Folkelivets mørke Regioner. Lige ned til vore Dage har man

¹⁾ Conjekatur. Haandskrifterne: Cullumborg, Palamberg, Callundborg.

paakaldt dem og det i mængdevis, efter at deres Dyrkelse i Aarhundreder har været dømt af Kirken som Afguderi.

En lignende Gjenganger fra den katholske Tid have vi ogsaa i en Forskrift om, hvordan man skal bære sig ad for „at faa vide, hvem man skal have“:

Paa St. Thomas Aften, naar du gaar til Sengs, da sig: „Jeg lægger mig til Sengs, St. Thomas til Ære, at han skal give mig tilkjende, hvem mig er beskjæret at leve med“. Læs saa 3 Gange Fadervor og 3 Gange Ave¹⁾ Maria og 3 Gange Troen. Læg dig dernæst paa høire Side og sig: „Er du mig beskjæret at leve med til Vanære, da kom og bær mig Vand; men er du mig beskjæret at leve med til Ære, da bring mig Vin“²⁾.

Forskriften er forsaavidt mærkværdig, som Brugen af samme ogsaa viser Fortsættelsen af Helgenpaakaldelsen i den lutherske Tid. Paa Grund af Sammenstillingen af Ave Maria med Credo og Paternoster maa Forskriften være bleven til i sidste Halvdæl af Middelalderen, paa hvilken Tid disse 3 Stykker tilsammen udgjorde Børnelærdommen. Interessant er det at lægge Mærke til, hvorledes man tilslut havde glemt Betydningen af „Ave Maria“ og istedet herfor læste: „Stave Maria“ for dog at faa en Mening i, hvad man sagde.

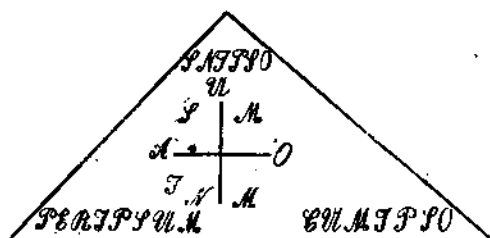
Den samme Tro paa de hellige Orde magiske Underkraft, som vi lære at kjende baade i Amuletterne og i de dermed beslægtede Besværgelser, gaar ogsaa igjen i en Forskrift om „at raade Bod paa forgjort Mælk“³⁾, som jeg skal meddele.

Man gjør et Træ-Fad af den Form og med de Indskrifter, som sees paa nærværende Afbildning.

¹⁾ Haandskriftet har: Stava.

²⁾ Cyprian af 1790, i M. Moes Samlinger.

³⁾ Cyprian fra Faaberg, i M. Moes Samlinger.

I dette Fød tilberedes en Ost, der brændes. Sammen med Osten vil da ogsaa Troldkjærringen, der har forgjort Mælken, opbrænde.

Den latinske Indskrift er, som man ser, det bekjendte Sted i Rom. 11, 36 med den Forandring, at man har sat „sum“ for: „sunt“. Formen af Fadet er Symbol paa Treenheden, hvis Magt man lægger Beslag paa og tager i Brug for sit Øiemed. Meningen bliver da den: Jeg er i ham og ved ham og til ham (den treenige Gud) Alt, jeg er selve Altet og byder derfor med uindskrænket Magt, at Troldkjærringen skal brænde i og med den symbolske Handling, at Osten brændes.

Forsaavidt som jeg har fortolket Meningen ret, staar man her ligeoverfor den rene Pantheisme: Guddommen, Universet og den Enkelte gaar fuldstændig op i hverandre. Denne pantheistiske Opfatning ligger forresten mere eller mindre klart til Grund for alt Hexevæsen.

Jeg har i det Foregaaende behandlet de mest karakteristiske Træk ved den saakaldte „hvide Magie“, saaledes som denne sees at være bleven praktiseret blandt vort Folk lige ned til vore Dage. Jeg gaar nu over til kortelig at omhandle den „sorte Magie“, den egentlige „sorte Kunst“, hvis Eien-

dømmelighed bestaar deri, at man for at naa sine Hensigter søger at sætte sig i Forbindelse med Djævelen og onde Aander og at benytte sig af disses formentlige store Magt. At man under dette maatte ofre sit bedre Jeg til Mørkets Magter, det var man sig fuldt bevidst. Derfor ser man ogsaa, at man søgte at potensere Virkningen af sin ligefremme Djægle-Hengivelse og Dæmon-Dyrkelse ved den frækkeste Gudsbespottelse, ved at træde under Fødder det Hellige eller ialfald ved at forbinde det Hellige med det Vanhellige.

Den Flerhed af Formularer, der ere blevne benyttede i saadant Oiemed, er alle som en importerede og er vistnok alle Oversættelser af tyske eller latinske Originaler. Flere Dæmon-Navne i disse Produkter vise tilbage til den Jødiske Kabbala, der som bekjendt var en af den sorte Kunstes vigtigste Kilder. Som det synes, ere alle eller ialfald de allerfleste af disse Formularer blevne indførte i vort Land i Tiden efter Reformationen af Personer, der havde studeret i Udlandet. At imidlertid selve Sagen, Forskrivelsen til Djævelen, er kommen ind i Landet længe før Reformationen, fremgaar tydelig af Yttringen i Biskop Audfinns Brev af 1325 om Ragnhild Tregagaas, der bekjendte, quod divine protectioni abrenunciavit et se dyabolo commendavit.

Jeg begynder med at give en Prøve paa de forholdsvis uskyldigste af disse Formler, ved hvilke man i Kraft af hellige Navne søgte at bortmane Djævlene.

Jeg maner dig, Egin, Mestort, Meæsto og Fulus, Africo, Caro, Witz ved Elohim, Elohe, Elion, Esschertie, Adonai, Jah, Tetragram, Matton, Sagai. Jeg maner dig, Belsebub, Lucifer, Safel, Agel. Jeg maner Eder ved Cherubim, Serafim Mikael, Gabriel, Rafael o. s. v. o. s. v.¹⁾.

Som man ser, er Tanken her denne, at man ved et an-

¹⁾ Dr. Y. Nielsen i Illustreret Nyhedsblad for 1874, Pag. 171.

føre en Mængde tildels stærkt forvandskede hebraiske Guds- og Englenavne søger at mane bort de onde Aander, der benævnes dels med ligetil meningsløse Navne, som f. Ex. Carlo, Witz o. s. v., dels med bibelske eller kabbalistiske Benævnelser, ofte i en forvandsket Skikkelse (Astorat for Astaroth o. lg.).

Jeg gaar dernæst over til at meddele endel Formularer eller Forskrifter, ved hvilke man tænkte sig at kunne tage de onde Aander i sin Tjeneste.

Beværgelse over en Tyv.

Jeg besværges Eder, I syv faderløse Djævle, som er
Belsebub, Grogou, Sosten,
Lupus, Largus, Beatrix,
Hesekii,

og begjærer af dere syv Djævle, at denne Tyv inden 24 Timers Tid bliver igjendreven tilbage med sit Rov og Tyveri, i Navn Satan, Belsebusi, Belial, Astarot, Bebel, Gisilo, Erebi-bamate, Rebol, alle Djævle, som er i Helvede. Amen¹⁾.

At slaa Øiet ud paa en Tyv.

Om Søndags-Morgen skal man smie en Kobbernagel og slaa paa den 3 Slag i Fandens Navn. Derpaa tager man Mande-Blod, Kviksølv og Ister af en hvid Høne, hvilket alt blandes sammen, og dermed skrives paa et Bord følgende:

¹⁾ Cypria af 166°, Universitetsbibliotheket.

Derpaa slaaes Kobbernaglen i Øiet med 3 Slag, idet man siger: Satan, Belsebusi, Belian, Sisilo, Erebibamate, alle Djævla, som er i Helvede. — Dermed mister Tyven sit Øie¹⁾.

At hevne sig paa sin arrigste Fiende.

Mal med Kridt et Menneskes hele Corpus og Legeme paa et Egebræt eller Dør 3 Thorsdags-Morgener, førend Solen opstaar, i Fandens Navn. Den første Thorsdag gjør du Hovedet alt sammen med Halsen lige ned til Axlerne i Fandens Navn. Derpaa tager du din Flint eller Bøsse og lægger Krudt paa Fænghullet paa den i Fandens Navn og siger disse Ord med høi Røst:

Hør du Djævel led,
som er al Verden vred,
denne N N skal du hevne, som har gjort mig Fortræd,
derfor skal du nyde hans Blod og Sved,
Du Lucifer, fule Aand!
lader jeg denne Flint første Gang
i dit Navn!

Hæng saa Flinten hen til Veden.

Den 2den Thorsdag-Morgen derefter maler du hans Arm og Bug og lige til Laarene i Fandens Navn (man læser Verset o. s. v. Tredie Thorsdags-Morgen tegner man Figuren fuldt færdig). Læg saa Kuglen med Forladning i Bøssen i Fandens Navn og sig samme omskrevne Ord. Tegn saa med et Stykke Kridt paa hvad Sted og Lem paa Billedet som du vil have, at din Fiende skal være vanfør paa og faa Skade paa sit Legeme, og sig igjen disse Ord, som oven anført, med høi Røst (Ordene anføres). Skyd saa i Fandens Navn, saa bliver

¹⁾ Cyprian af 166*, Universitetsbibliotheket.

din Fiende skudt og vanfør paa samme Sted, om det end var hans Hjerte¹⁾).

Eølgende Anvisning til at „skaffe sig Vexel = Daler og aldrig fattes Penge“ er ogsaa karakteristisk for dette Væsen. Gak en Thorsdag-Morgen, førend Sol staar op, eller Thorsdag-Aften, efter at Sol er gaaet ned, med vrang Klæder paa til Kirken, og da skal du have en sort Kat i en Pose og vel bunden med 9 Knuder. De 3 første indadtil Posen bindes i Guds og Jesu Kristi Navn, de 6 sidste og yderste bindes i Fandens Navn. Og du skal have Staal i Haanden. Gak saa 3 Gange „aret“ eller til venstre Side omkring Kirken med Katten i Posen og blæs 3 Gange ind i Nøglehullet i Fandens Navn. Saa aabnes Døren, og spørges dig ad, hvad du vil. Du svarer ham dristig; „Jeg haver en Hare, den vil jeg sælge dig“. Han spørger: „Hvad vil du have for den“? Derpaa svarer du: „En Daler“. Han svarer: „Den skal du faa“. Tag ikke Daleren strax af hans i din Haand; thi den er gloende; men lad ham lægge den i Huen, hvori du tilforn har lagt 3 eller 4 dobbelte vaade Tørklæder. Saa svaales den, og du kan tage den og gaa din Vei. Denne Akkord maa du have med ham, at du vil bruge den, til hvad du selv lyster, og at du vil bytte den saa mange Gange, du vil, baade om Dag og Natten. Og naar du bytter den, da skal du hver Gang lade blive tilbage paa Bordet en Enkelt-Skilling eller en Toskilling; naar der ikkun feiler 1 i Tallet, er det lige meget. Naar han har leveret dig Daleren, giv saa Personen Posen med Hus-Haren udi, og skynd dig det snarreste, du kan, udaf Kirkegaarden. Og naar du saaledes har Vexel-Daleren, den som sagt er, og ladet rene Penge blive tilbage, saa kommer Daleren strax i din Lomme igjen²⁾).

¹⁾ Cyprian af 1790, i M. Moes Samlinger.

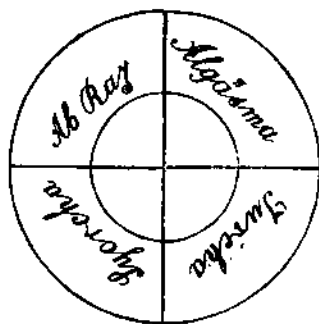
²⁾ Sammesteds.

Som man ser, er det Misbrugen af det hellige, Sammenblandingen af Guds og Djævelens Navn, som her er det karakteristiske. Forskriften om at iføre sig *vrang* Klæder har sin Parallel i den Maade, paa hvilken Fadervoret sees brugt ved saadanne Leiligheder. Dette skal nemlig læses *bagvendt*, fra Enden til Begyndelsen, paa følgende Maade: Nema deh giv e i nær æ go netgam o. s. v.¹⁾ Misbrugen, Forvrængelsen er det formentlig virkende. Denne Tanke er det ogsaa, som har bevirket, at enten Kirkegaarden eller en Korsvei vælges som det Sted, hvor man søger at sætte sig i Forbindelse med de onde Aander. Korsets, de hellige Tiders og de hellige Steders mystiske Kraft søges tagne i Brug for djævelske Øiemed.

Til Slutning skal jeg anføre et Par Formler til at „læse“ Djævelen og en til at „binde“ ham med.

At mane Djævelen til sig.

Gak Jule-Nat ud til en Korsvei, og naar Klokken er 12 om Midnat, gjør denne efterfølgende Circul i Navn Gud Fader, Søn og Helligaand, og bliv du staaende midt udi den.

Sig saa disse Ord 3 Gange: „Jeg besværges dig Abrax, Algäma, Jurcha, Syorcha i Navn G. F., S. og H., at du

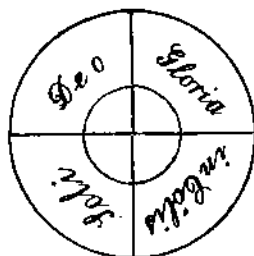
¹⁾ Dr. Y. Nilsen, Ill. Nyhedsblad 1874, Pag. 180.

lader dig se i en god Skikkelse og uden nogen Bulder og Forskrækkelse der udenfor denne Kreds eller Cirkel¹⁾. Han kommer, og du faar, hvad du begjærer.

NB.! Men dette maa du agte, *at du skal have Kristi Legem og Blod under din heire Fod inde i Skoen og staa derpaa, naar du mæner ham*¹⁾).

En anden.

Thorsdag Morgen Kl. 12 gaar man til den nordre Kirkedør, og 9 Trin lige for denne gjør man i Navn G. F., S. og H. denne Cirkel.

Derpaa gaar man baglænds de 9 Skridt hen til Kirkedøren, vender sig til den venstre Side og læser saa i Fandens Navn 3 Gange ind i Nøglehullet disse Ord:

Claus med Næsen,
Rold med Fod,
er du herinde,
saa kom herud
i Fandens Navn.

Derpaa vender man sig og gaar 9 Skridt baglænds fra Kirkedøren til Kredsen igjen, saa hurtig som muligt.

¹⁾ Cyprian af 1790, i M. Moes Samlinger.

I det samme aabnes Kirkedøren, og en Person lader sig for ham. Han tilspørger dig: „Hvad vil du“? Svar ham og begjær af ham, hvad du har Lyst til, saa faar du det ¹⁾).

Hvor det gjælder at binde den løste Djævel, der er det selvfølgelig de hellige Navne, man maa gribe til. Anførselen af disse i Forbindelse med Korsets Tegn o. s. v. troedes at indeholde en saa nimodstaaelig Kraft, at de onde Magter uvilkaarlig maatte pakke sig. Jeg anfører en saadan Anvisning til at „binde den sorte Djævel“.

Naar du først haver manet ham ud, skal du trine 3 Skridt eller Trin tilbage og betegne dig med 3de Jesu Kors, først for dit Hoved, saa for dit Bryst og saa for dine Fødder. Læs saa Fadervor og det strax. Derefter siger du saaledes: Udi hvis Navn disse Djævler ere udløste af Helvede, udi samme Navn skal de og føres did igjen; fordi du og dine Medbrødre bred op mod Gud og vilde være ham lige, blev de derfor nedstødt i den Afgrund, hvor du og alle dine Medbrødre skal blive. Derfor vil jeg bede til Gud, at han vilde hellige dette Sted, som jeg nu staar paa † † †; og maner dig, du unge Buse, herfra † † † med alt dit Selskab samme-steds, som du kom fra, og det i Navn F., S. og H. — Du synger den Salme: Vor Gud han er saa fast en Borg ²⁾).

Hvad der ovenfor er meddelt, er de mest karakteristiske Sider af Hexeriet, saaledes som det træder os imøde i de mig tilgjængelige Svartebøger. At vi herved hensættes i de mørkeste Regioner inden vort Folks aandelige Liv, vil enhver

¹⁾ Cyprian af 1790, i M. Moes Samlinger.

²⁾ Halvor Haneborgs Kunstbog, i Kongelig Fuldægtig Thv. Bøcks Samlinger.

medgive. Denne stadige Følelse af Hjælpeleshed, denne evige Frygt for Troldskab, denne altid nærværende Rædsel for Djævelskab, denne sorte Egennytte og blodige Hevngjærrighed, alt dette parret med dels blind, naiv Tro paa det Helliges beskyttende Mirakelkraft, og dels med den frækkeste Misbrug og Træden under Fødder af det Hellige, med Paakaldelse af de ende Aander og med ligefrem Overgiveren til *Tørkets Fyrste*, M det er det mørke Livsbillede, der her træder os imøde. En Trøst er det imidlertid at vide, at om end hele Folket troede paa dette Væsens Realitet, saa var det vistnok et forholdsvis ringe Antal Individuer, der udøvede Kunsten i sin værste Skikkelse, om det end vistnok er saa, at de katholiserede, episk-legendariske Formularer var kjendt og brugt af en større Flerhed. At den Reaktion mod dette Væsen, der tog sin Begyndelse indøn vort Samfund i det 14de Aarhundrede, og som fortsatte sig i det 16de og 17de Aarhundrede, baade gik ud fra feilagtige Forudsætninger og greb til blodige Midler, maa hellig beklages. Men Reaktionen selv maa enhver finde berettiget, der i dette Væsen ser en af baade Folkelivets og Kirkelivets farligste Fiender. —

Idet jeg slutter disse Linier, er det mig en kjær Pligt at frembære til *Hr. Stipendiat M. Moe* min varmeste Tak baade for den Beredvillighed, hvormed han har stillet sine Samlinger til min Raadighed, og for de mange oplysende og orienterende Vink, han har været saa venlig at meddele mig.
